

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
MODERN KOR PROGRAM

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**Hódmezővásárhelyi családok életmódjának
változása a 20. században, vizuális családtörténeteik
tükrében**

Terendi Viktória

Szeged
2023

Tartalom

1. Téamegjelölés	2
2. Hipotézis és célok	2
3. Módszertan	3
4. Értelmezési keret	4
5. Eredmények	5
5.1. <i>A vizsgált családok szerkezetének 20. századi jellemzői</i>	5
5.2. <i>A vizsgált családok életformájának, életkereteinek és életmódjának 20. századi jellemzői</i>	6
5.3. <i>A vizsgált családok 20. századi életmódja és életstílusa horizontális (generáción belüli) és vertikális (generációk közötti) összevetésben</i>	10
5.4. <i>A vizsgált családok életmódjellezőinek változása a társadalmi folyamatok tükrében: társadalmi mobilitás, polgárosodás, modernizáció</i>	12
5.5. <i>Külső hatások a családtörténetben – makrotörténelmi események és politikai beavatkozások életmódra gyakorolt hatásai</i>	13
6. Irodalom	15
7. A témában megjelent publikációk	17
8. Egyéb publikációk	18

1. Témamegjelölés

Az egyedi esetekre fókuszáló, mélyfúrásra törekvő, vizuális etnográfiai kutatáson alapuló doktori értekezés az életmód 20. századi jellemzőit és száz év alatt lezajlott változásait vizsgálta öt hódmezővásárhelyi család esetében, egy speciális forráscsoporton, a privát fényképegyütteseken és a kapcsolódó családtörténeti elbeszéléseken keresztül.

A vizsgálat középpontjában az összetett jelenségrendszerként értelmezett életmód állt, amely több különböző szegmensből – életforma, életkeret, életvitel, életkörülmény, tevékenységszerkezet, tárgyi közeg és személyközi kapcsolatrendszer – szerveződik. Habár maga, az ezen alkotóelemekből kialakuló struktúra koherens és viszonylag stabil keretnek tekinthető, az egyes komponensek tartalmi és formai sajátosságai, valamint a köztük húzódó kapcsolat dinamikusan változhat.

A vizsgálat alapvetően a családokra, azaz az egymással szoros és rendszeres (többnyire vérségi, intézményes és hierarchikus) kapcsolatban álló, együttműködésre törekvő személyek kisközösségére mint egy egységre¹ összpontosított.

A vizsgált időintervallum a 20. század, mely történeti, társadalomtörténeti szempontból egy igen sajátos időszakként jelentkezett. Mind globálisan, mind pedig Magyarország esetében több, egymástól jelentős mértékben eltérő periódusra tagolódott, amelyekben minden korábbi történeti korhoz képest több, gyorsabb és mélyrehatóbb változási folyamat zajlott le: a társadalomszerkezetben, a politikai- és gazdasági berendezkedésben, a hatalmi rendszerekben,² illetve a kultúra tárgyi- és szellemi rétegeiben. Az éles váltások és az erőteljes differenciák következtében ambivalens társadalmi folyamatok indultak el,³ amelyek sok esetben nem hagyták érintetlenül a mikroszint közegét sem. Ezen időszak tehát igen alkalmasnak mutatkozik egy változásvizsgálat hatékony elvégzésére, valamint a társadalom makro- és mikroszintjei között húzódó viszonyrendszerek feltérképezésére.

Másrészt ebben az évszázadban egyre nagyobb szerephez jutottak a mesterséges memória⁴ vizuális adattárolói⁵ – köztük a fényképek. Ezek közül a privát fényképek emelendők ki jelen esetben, amelyek képesek megjeleníteni az egyéni nézőpontot, tapasztalatot és a megélt szituációkat.⁶ E képtípus ekkor – az emberi élet jelentős eseményein túl – már egyre több hétköznapi pillanatot rögzített, megőrizve a családtagok pontos vonásain, szimbolikus szerepein túl azokat az élethelyzeteket, objektív körülményeket és társadalmi-kulturális jelenségekre utaló tényezőket is, amelyekből az adott családra jellemző életmód kibontakozott.

2. Hipotézis és célok

Hipotézisem szerint a 20. század során különböző mikroszintű (belső) és makroszintű (külső) tényezők következtében változott meg a hódmezővásárhelyi családok életmódja. Előfeltevésem az, hogy a különböző, változást generáló tényezők és hatásaik több síkon érintették a családok

---

¹ KUNT 1987. 11.

² GYÁNI 2011. 51.

³ GYÁNI 2011. 81.

⁴ ANTIK 2008. 26.

⁵ KINCSES 2006. 9. „A fénykép magában még nem információhordozó, legfeljebb csak tároló.”

⁶ TASNÁDI 2012. 73.

életét, az életmód és az életlehetőségek más-más szegmensét befolyásolva. Azt feltételezem, hogy a privát fényképeken a családi élet mikroszintjének belső viszonyai mellett az egyes családok életét befolyásoló makroszintű események és folyamatok is nyomot hagytak közvetett agy közvetlen jeleken keresztül.

Feltételezésem szerint a vizsgálatba bevont családok példáin, illetve a kijelölt forrásokon keresztül részletesen – bár nem általánosítható módon – fel lehet tárni, hogy ez a változási folyamat milyen fázisokon keresztül játszódhatott le, milyen hatások, folyamatok és törekvések irányíthatták, illetve milyen következményekkel járhatott együtt. Továbbá mindezek az idő, valamint a társadalmi pozíció tényezői mentén összehasonlításra is lehetőséget adnak.

Jelen vizsgálat elsődleges célja, hogy a hipotézisként megjelölt előfeltevéseket megvizsgálja, igazolja vagy cáfolja. Ennek érdekében a privát fotógyűjteményeken és a kapcsolódó élet-/családtörténeti elbeszéléseken keresztül feltárja egyrészt, hogy az adott családok hogyan épültek fel, szerkezetük és kapcsolatrendszerük miként és miért formálódott át újra és újra; másrészt, hogy feltérképezze, e kisközösségek milyen rend szerint szervezték életüket, mi jellemezte életmódjukat a 20. században, és mindezen tényezők az időben előre haladva hogyan változtak. Az elemzés során figyelmet kell fordítani arra, hogy az egy időszakban élt különböző családok életmódjában, illetve az egy családon belül egymást követő generációk életmódjában milyen hasonlóságok és eltérések jelentkeztek.

A változási folyamat nyomon követésében fontos cél rávilágítani a makroszinten lezajlott társadalmi-kulturális-gazdasági-politikai folyamatok egyéni / családi életmódra gyakorolt hatásaira és mindezek képi ábrázolási módozataira.

Már itt, a kezdőponton szükséges jelezni, hogy e célkitűzések – a forrásanyag nagy elemszáma, és a kutatás során összegyűlt nagymennyiségű információ ellenére – nem társulhatnak reprezentativitással. A vizsgálat az általánosítás helyett a mélyfúrás jellegű elemzésre törekedett, ugyanakkor a tágabb kontextusokat is folyamatosan az értelmezés horizontján tartotta, e komplex problémakör minél részletesebb megismerése érdekében.

3. Módszertan

A vizsgálat elsődleges forrása, a fénykép, mely részben több olvasatúsága,⁷ részben a képi sűrítésből eredően benne összegződő bonyolult referencia-rendszernek köszönhetően több, egymással (különböző mértékben) összefüggő jelenségre képes utalni.⁸ A képi tartalomba sűrített jelek dekódolásához⁹ azonban elengedhetetlenek a képszereplők / képbirtokosok fényképekre vonatkozó magyarázatai, történetei, melyek kijelölik a vizuális információk értelmezési horizontját. Ebből következően a különféle tartalomegységek feltárása, feldolgozása és értelmezése interdiszciplináris megközelítést igényelt. A kutatás és az elemzés során a vizuális etnográfia és a klasszikus néprajz mellett fontos szerep jutott mind elméleti, mind pedig módszertani síkon a történettudomány, a szociológia és az emlékezetkutatás területeinek.

---

⁷ SZALMA 2014. 27.

⁸ vö. KUNT 1995. 111.

⁹ KUNT 1987. 19.

A kutatás elsősorban kvalitatív módszereken alapult, de a minta egyedi jellemzőinek feltérképezéséhez és az összehasonlítható tényezők tisztázásához szükségesek voltak a kvantitatív adatok, így a két eltérő adatnyerési technika együttes alkalmazása valósult meg.¹⁰

A sokrétű metodológia révén kibontakozó gazdag adathalmaz értelmezhetőségét az abduktív logikai elv biztosította. Az oda-visszacsatolás segítségével a mozaikos adathalmazok, továbbá az egymástól nagymértékben eltérő információtípusok (vizuális és verbális)¹¹ közti kapcsolatok feltárása¹² is lehetővé vált.

A vizsgálat kutatási szakaszában, 2014 és 2017 között, tíz tősgyökeres hódmezővásárhelyi család 20. századi fotóanyagának digitális rögzítését és a kapcsolódó történetek felgyűjtését végeztem el a képek által strukturált mélyinterjúk segítségével. A kutatásba bekapcsolódó családok legidősebb (60-95 év közötti) tagjaihoz hólabda módszer segítségével jutottam el.

A kutatás kezdetén a vizsgált téma komplexitása miatt a nagy elemszámú minta tűnt célravezetőnek, ugyanakkor a rögzített több, mint 3000 tételes digitális képállomány és a kapcsolódó interjúanyag szétfeszítette mind a feldolgozhatóság korlátait, mind a disszertáció terjedelmi kereteit. Ezért – a téma koherenciájának fenntartása érdekében – a forrásanyag mennyiségi csökkentésére került sor úgy, hogy a vizsgált csoportból öt¹³ család képanyagaira és a kapcsolódó elbeszélésfolyamokra korlátozódott az elemzés. Így az elemzési mintát 1190 egyedi papír fénykép és az általuk előhívott narrációkat rögzítő interjúk összesen 529 oldalas leirata képezte.

Mivel az elemzésben a lehető legnagyobb mértékben támaszkodtam az adatközlők (emlékezők) – fényképek által előhívott – emlékeire, értelmezéseire, szükséges volt a hanganyagok leiratainak tartalmi azonosítása, majd a verbális és vizuális információk összekapcsolása. A fényképek felszíni rétegében rögzített vizuális adatokat egyrészt vizuális tartalomelemzés, másrészt vizuális és verbális interpretáció révén térképeztem fel. Míg az első technika a tényleges adatnyerést, az összehasonlítást tette lehetővé, addig az interpretáció eszközt nyújtott mind a vizuális tartalmak belső összefüggéseinek, mind pedig a verbális tartalmakhoz fűződő kapcsolatuk és a tágabb kontextusok feltárására.

4. Értelmezési keret

A vizsgálat központi kérdésfeltevését régóta, sokféle megközelítésből vizsgálják a különböző tudományágak, úgy, mint a néprajz, a szociológia és a történettudomány, így eltérő értelmezésekkel, fogalmakkal és elméletekkel találkozhatunk e klasszikus társadalomtudományi téma esetében. Továbbá, a kutatás választott forrásainak értelmezésére is igen sok szempont kínálkozik komplexitásuknak köszönhetően. Mindezekből eredően az elemzés értelmezési keretének kialakítása során azokat a kapcsolódási pontokat kellett megkeresni, amelyek révén ötvözhetővé váltak az eltérő paradigmák és fogalmak annak

---

¹⁰ SZALMA 2014. 57.

¹¹ KIBÉDI VARGA 1997. 301-304.

¹² MORIARTY 2010. 95.

¹³ A szelekció alapját az azonosított, narrációval kiegészített képek, egyes fotókorpuszokon belüli aránya adta, mivel a kellő mennyiségű információ biztosította az elemzés hitelességét és érvényességét.

Az öt családot képviselő adatközlő között egy házaspár is jelen volt, így valójában hat személy vett részt a kutatásban, ami a felmenő generációk számát is bővítette.

értékében, hogy stabil alapot teremtsenek ezen összetett jelenség, adott forráscsoport alapján való értelmezéshez.

Az elemzés alapvetően a holisztikus szemléletet követte e szövevényes jelenségegyüttes részletes megismerés érdekében. A felgyűjtött információk természetéhez igazodva mégis szükség volt az analízis során a jelenség különböző szegmensekre bontására. Ebben a klasszikus néprajzi megközelítés (épített és tárgyi környezet, egzisztenciális feltételek, szokásrend, és kapcsolatrendszer), valamint a kapcsolódó szociológiai kategóriák (lakásmód, tevékenységszerkezet, értékorientáció, csoportmechanizmusok) jelentettek irányítót.

A vizsgálat origójában a család állt, azaz e mikroközösség sajátosságainak, tapasztalatainak síkján mozgott az értelmezés, e szintről tekintett a tágabb társadalmi szférákban zajló folyamatok hatásaira. Mivel a vizsgálat kérdésfeltevésében a mikrojelenségek és a makrofolyamatok összefüggései hangsúlyos szerepet kaptak, az egyes családok életformáinak, életviteli jellemzőinek és stratégiáinak jellemzése az adott korszak társadalomtörténeti kontextusában valósult meg.

A retrospektív vizsgálat a közelmúltra fókuszált, speciális, egymáshoz szorosan kapcsolódó, mégis merőben eltérő információ tartalmú forrásokon keresztül. A vizuális és verbális források között az elemzés azzal talált közös nevezőt, hogy a privát fényképekre, részben, mint vizuális információátörölkre, részben, mint az emlékezés fiziológias működését segítő, serkentő impulzusokra tekintett. Az ezekből szerveződő sajátos (a klasszikustól eltérő tartalmú és hatókörű) vizuális családtörténetek a kulturális emlékezet, valamint a megélt történetelem paradigmáin keresztül váltak megragadhatóvá.

5. Eredmények

5.1. A vizsgált családok szerkezetének 20. századi jellemzői

A vizsgált forrásanyagot a személy- és családcentráltság jellemezte. Az elemzési minta vizuális és verbális szegmensében egyaránt a családok tagjai és a köztük húzódó – direkt, vagy szimbolikus módon ábrázolt – kapcsolatok álltak a középpontban. A képek időbeli sorozatai felmutatták az egymást követő generációkat, a családi életet meghatározó intézményeket, szerepeket és a megörökítésre érdemesnek tartott élethelyzetek.

Bár a családra és annak tagjaira vonatkozó elbeszélések érzelmdúsak voltak és alapvetően a mikroszint közegében mozogtak, összegzésük lehetőséget adott a vizsgált családok 20. században élt generációinak tágabb perspektívából való szemlélésére.

Összefoglalva az elemzés családszerkezetre, működésmódra vonatkozó eredményeit, megállapítható, hogy nagyléptékben a vizsgált csoportra is érvényesek voltak az adott korszakot jellemző demográfiai tendenciák.¹⁴ Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy tipológiai szempontból sokszínűség és dinamikus változás jellemezte a vizsgált családok szerkezeti sajátosságait és működési mechanizmusait a 20. század teljes tartamában. A különböző családformák szinte mindegyike (a nukleáris családtól a kiterjesztett családig, a csonkcsaládtól¹⁵ a

¹⁴ TOMKA 2000. 22. A nukleáris családforma dominanciája, a kétkeresős modell meghatározóvá válása és a vállalt gyermekek számának csökkenése jellemezte a vizsgált családokat is a 20. század során.

¹⁵ A vizsgált mintában, a legtöbb esetben valamelyik házaspár özvegyé válása miatt jött létre ez a családforma. Ezt a típust a vizsgált csoport nőtagjai közül többen hosszútávon (gyermekeik felneveléséig) fenntartották, míg a férfiak minden esetben újrászültek.

mozaikcsaládig¹⁶) jelen volt a vizsgált csoportban a század elején épp úgy, mint annak végén,¹⁷ attól függetlenül, hogy mely család, mely időszakban, mely társadalmi réteghez tartozott.

A kutatás tapasztalatai szerint a vizsgált családok szerkezetének, összetételének, és kapcsolatrendszerének kialakításában alapvető befolyásoló tényezőt jelentett a mindenkori társadalmi-kulturális, valamint bizonyos mértékig a gazdasági közeg.¹⁸ De fontos szerephez jutottak a személyes motivációkon és preferenciákon, illetve az érzelmeken és egyéni tapasztalatokon alapuló döntések is. Továbbá erőteljes hatást gyakoroltak a makrojelenségek (például mortalitási tendenciák, háborúk, politikai beavatkozások), amelyek sok esetben társadalmi státusztól függetlenül, általánosan érvényesülő krízishelyzeteket teremtettek.

A vizsgált családok körében a 20. század elején és végén egyaránt a nukleáris családi együttélés¹⁹ volt a leggyakoribb forma,²⁰ amely általános kiindulási alapnak tekinthető. A század közepő²¹ szakaszában azonban gyakori volt a kiterjesztett családszerkezet is. Részben a bevett gyakorlat, részben anyagi szempontok, részben pedig krízishelyzetek feloldása motiválta e forma kialakítását. Később csak rövidtávon jelentkeztek a kiterjesztett családok a mintában, mivel a származási családok tagjait egzisztenciális stabilitás és az individualizáltság magas foka jellemezte. Ekkor a válás okozott legtöbbször hosszú-, vagy rövidtávú típusváltást, a szerkezet azonban továbbra is a kiscsalád keretein belül maradt.

A 20. század egészében minden családtípus esetében jellemző volt a mintában, hogy az egy háztartásban élő családtagok szerepek, szükségletek és egyéni preferenciák által koordinált tevékenységeik során a folyamatos együttműködésre törekedtek. A század első felében a vizsgált csoport paraszti rétegbe tartozó családjaiban ezt kiegészítette a vérrokonni szálakkal átszőtt (többnyire külön élő) családmagok²² közötti együttműködés, amit az egzisztenciális összetartozás tovább fokozott a minta középparaszti rétegbe tartozó családjaiban. A század második felében a kisparaszti rétegbe tartozó, vagy ahhoz valamilyen módon kötődő családoknál maradt fenn még évtizedekig a kölcsönös segítségnyújtás aktív rendje, ugyanakkor a vagyonszövésre már nem volt példa, aminek háttérében fontos tényezőt jelentett a megváltozott politikai-gazdasági berendezkedés.

A minta kisiparos / munkás, illetve az értelmiségi rétegbe tartozó családjai körében inkább a függetlenségre törekvés és a tagoltabb kapcsolatrendszer volt megfigyelhető a rokoni hálózaton belül. Esetükben az egymással rokonságban álló családmagok közti együttműködés, illetve az anyagi javak megosztása csak rövid időszakokat meghatározó, vagy eseti jellegű, továbbá krízishelyzeteket feloldó megoldásként jelentkezett.

5.2. A vizsgált családok életformájának, életkereteinek és életmódjának 20. századi jellemzői

A családszerkezet változásánál lassabban és ritkábban alakultak át azok a szervező erők, amelyek az életformát és a mindennapok életvitelét meghatározták a vizsgált csoportban.

---

¹⁶ A vizsgált családok esetében a század első felében özvegyesség miatt létrejött csonkacsaládokból szerveződtek inkább, míg a század második felében a válás volt domináns tényező, ami először csonka-, majd mozaikcsaládokat eredményezett.

¹⁷ SOMLAI 1999. 38.

¹⁸ TOMKA 2000. 22.

¹⁹ A vizsgált csoportban a 20. század elején épp úgy, mint a század végén a prokreációs család létrehozásának alapja a házasságkötés volt.

²⁰ TOMKA 2000. 46.

²¹ 1940-1970 között.

²² Általában származási és prokreációs családok között, vagy testvérek prokreációs családjai között.

Az elemzés tanulságai szerint az életformára elsősorban az hatott, ha a társadalmi státusz, a foglalkozás, illetve a vagyoni helyzet belső motivációból eredően, vagy külső beavatkozás következtében megváltozott. A forrásanyag arra világított rá, hogy a 20. század első évtizedeiben e változtatások következtében átmenetek jöttek létre²³ az életformátípusok között, például két család esetében a paraszti és a polgári, míg egy családnál a kisiparos és a paraszti életforma elemei vegyültek a mindennapok rendjének szervezésében. A minta kisparaszti, munkás és értelmiségi életformát folytató családjai esetében ebben az időszakban nem volt megfigyelhető hasonló tendencia. A század későbbi szakaszában azonban inkább az egyik típusból való kimozdulás / kimozdítás és másikba való beilleszkedés volt jellemzőbb a vizsgált családok esetében. Ugyanakkor a gyermekkori szocializáció által a szokásrend mélyrétegeiben rögzülő elemek²⁴ fenntartása miatt, ez utóbbi esetben sem feltétlenül beszélhetünk „tisztá” típusváltásról.

Fontos megjegyezni, hogy a 20. század második felében a központi hatalom törekvései mentén egyfajta homogenizáció zajlott le,²⁵ ami csökkentette a különböző életformákra jellemző életmódelemek közti különbségeket. Ez mind a tárgykészlet, mind a tevékenységstruktúra esetén erőteljes hatásnak bizonyult. Ennek, és a felgyorsult társadalmi mobilitási folyamatnak köszönhetően a korábbi kategóriák (paraszti életforma, polgári életforma) tulajdonképpen érvényüket veszítették, az 1960–70-es években már inkább csak az ezekből fennmaradt minták (vagy csak bizonyos elemei, például a fogyasztási stratégiák) voltak meghatározók.²⁶ Hozzá kell azonban tenni, hogy ezen időszakban a vizsgált családok tagjainak vizuálisan rögzített életmódelemei azért is mutatnak növekvő hasonlóságot, mert mobilitásuk révén mind társadalmi státuszukat, mind anyagi helyzetüket tekintve közelebb kerültek egymáshoz. Ez a folyamat a 20. század végére teljesedett ki, amikor a vizsgált családok legfiatalabb felnőtt generációi (szülei életstratégiáinak, mobilitásának köszönhetően) már azonos (értelmiségi) rétegbe tartoztak. Ezáltal megszűnt a vizsgált mintára korábban jellemző differenciáltság.

A forrásanyag arra is rámutatott, hogy a vizsgált családok életmódját, életkörülményeit, lehetőségeit, a szociális és egzisztenciális tényezők mellett a fizikai tér is jelentős mértékben befolyásolta, illetve vissza is tükrözte. A természeti és épített környezet, a város szerkezeti jellemzőihez való alkalmazkodás társadalmi hovatartozástól, anyagi helyzettől és igényektől függően eltérő módon valósult meg. Ezek függvényében eltérően alakultak az egyes családok személyes szféráinak adottságai, illetve az azonos adottságú terek funkciói, és a nyilvános szféra használatának jellemzői is.

A személyes szféra adottságai és használati módjai sokféleképpen jelentkeztek a forrásanyagban. A fényképeken inkább háttérként vagy színtérként, míg az elbeszélésekben sok esetben központi tényezőként jelentkeztek ezek a helyszínek. E terek pedig szoros összefüggésben álltak az adott család életviteli sajátoságaival, illetve hatottak az együttélési formákra is, ezáltal keretbe fogták a családi életmódot. A vizsgált családok esetében az elemzés három eltérő életkeret típust tárt fel.

Az egypólusú életkeretben a családi élet egyetlen (városi / külterületi, egy / többfunkciós) személyes térben koncentrált – ez esetben társadalmi rétegtől és életformától függetlenül.

---

²³ FILEP 1983. 25.

²⁴ RUDAS 1969. 92.

²⁵ MOLNÁR 1977. 105.

²⁶ GYÁNI 2003. 824.

Jelen mintában a kétpólusú életkeret csak a középparaszti rétegbe tartozó családokra volt jellemző. Esetükben a személyek, a tevékenységek és az anyagi javak is két csomópont (egy városi és egy külterületi /tanya/) között oszlottak meg, amihez funkcionális, formai-minőségi és kapcsolati szeparáció is társult. Ez a típus a 20. század közepén, de legkésőbb utolsó harmadában megszűnt. A politikai beavatkozások (államosítás, tagosítás, kulákká nyilvánítás) következtében az érintett családok életkerete egypólusú vagy kiterjesztett típusúvá vált.

A harmadik típus a kiterjesztett életkeret, mely egy köztes típust jelentett. Mivel egyes családok esetében az egypólusú életkeret valamilyen oknál fogva nem volt képes minden szükséglet kielégítésére, időszakosan (termelési vagy rekreációs céllal) bevontak egy vagy több, a lakóhelytől távol eső ingatlant. Ez az életkeret típus a 20. század teljes tartamában jelen volt a vizsgált családok körében, az iparos és a szellemi foglalkozású csoportokba tartozóknál.

Az életszervező erők (életforma, életkeret, életvitel) által irányított erőterén belül valósultak meg a különböző tevékenységek, amelyek biztosították a család tagjainak egzisztenciális fennmaradását, biológiai-fiziológiai létezését, érzelmi-szellemi szükségleteinek kielégítését, társas kapcsolatainak fenntartását.²⁷ Emellett, az életmódhoz kell sorolni megannyi objektív tényezőt, amelyek részben az említettek fizikai értelemben vett kiszolgálói, részben a reprezentáció és a társadalmi integráció eszközei voltak. Habár a vizsgált képanyag e tényezők jelentős részét (lakhely, ruházat, tárgykészlet) bizonyos mértékig vizuálisan rögzítette, a verbális forrás nagy részüket csak periférikusan érintette. Ebből adódóan az elemzés – az ábrázolás esetleges torzításainak kiküszöbölése érdekében – csak a legalaposabban dokumentált és magyarázott jellemzővel, a lakótérrel és a lakásmóddal foglalkozhatott.

A forrás arra világított rá, hogy a vagyoni helyzet jelentős mértékben befolyásolta az egyes családok által birtokolt ingatlanok méretét, számát, típusát és állapotát. Ugyanakkor, a személyes szférában kialakított életmód erőteljesebben kötődött a tanult / örökölt mintákhoz. Továbbá függött, az emlékezők családja és a saját maguk által elfoglalt társadalmi státuszhoz kapcsolódó normáktól, elvárásoktól és divatoktól, valamint a személyes igényektől, mozgékonyaságtól és teherbíró képességtől. Mindezt pedig befolyásolták azok a megoldásmódok és stratégiák is, amelyeket céljaik eléréséhez választottak a családok.

A tevékenységstruktúrában a 20. század teljes tartamában, az egyik legmeghatározóbb elemet a foglalkozás, a munka jelentette. A korszak általános fényképezési szokásai következtében azonban, a jövedelemszerző tevékenységeket a családi képegyüttesek csak kisebb mértékben és sok esetben sematikus vagy szimbolikus reprezentálták.²⁸ Az élet- és családtörténetekben ezzel szemben, minden emlékező esetében hangsúlyosan jelent meg a munka, a hivatás, a karrier. Az elbeszélések arra világítottak rá, hogy a mindennapok realitásában ez az életmódelem volt az egyik legerőteljesebb szervező erő, és a leghosszabb időráfordítással járó tevékenység. A foglalkozás jellege természetesen kihatott a jövedelmi viszonyokra és a fogyasztási lehetőségekre, továbbá összefüggésben állt a kultúrához való hozzáférés mértékével.

Az elbeszélésfolyamokban többnyire arra is kitértek, miként hatott a foglalkozás és maga a munkavégzés egy-egy személy egészségi állapotára, kapcsolataira, tapasztalataira, valamint

---

²⁷ LOSONCZI 1977. 693.

²⁸ SZALMA 2011. 37.

hogyan befolyásolta sorsa alakulását. A vizsgált családok tagjai közül többen munkájuk során ismerték meg későbbi házastársukat, foglalkozásuknak, munkahelyi teljesítményüknek és kapcsolataiknak köszönhetően jutottak (tanácsi) lakáshoz, vagy éppen az „előző” hatalmi rendszer hivatalnokaként kerültek B listára, vagy egzisztenciális önállóságuk miatt váltak egy új hatalmi rendszer ellenségeivé (kulák, osztályidegen).

Hasonlóan lényegi elem volt – habár a forrásban még inkább formalizáltan, és jelképesen jelent meg – a tanulás társadalmilag kötött tevékenysége. Az emlékezők mégis hangsúlyozták elbeszéléseikben, hogy ez a tevékenység jelentette a családjuk minden generációja számára az elsődleges stratégiát ahhoz, hogy javíthasson életkörülményein, vagy, hogy könnyebb és magasabb színvonalú életvitelt alakíthasson ki. Ugyanakkor, arra is rávilágítottak, hogy az egyén mentalitása, attitűdje is fontos motivációs tényezőt jelentett a tanulásban, vagy a szellemi munkavállalásban.

A vizsgált családok között eltérő volt a képzettségi színvonal. A (kezdetből) értelmiségi családban jelentkezett a 20. század elejétől a legtöbb és a legmagasabban képzett személy. Ezt követte a 20. század első felében a középparaszti rétegbe tartozó két család, amelyek század elején élt generációiban még változó volt az iskolázottság szintje. Ugyanakkor, az 1920-30-as években, a város lakosságának átlagos képzettségi színvonalát meghaladó iskolai végzettség volt jellemző körükben.²⁹ A tanultság, bár erőteljes mobilitási tényező volt ebben az időszakban,³⁰ a középparaszti rétegben nem minden esetben járt együtt életforma-váltással.

A minta szerényebb anyagi körülmények közt élő kisparaszti és kisiparos / munkás családjaiban, ebben az időszakban az alapképzés és az ipari szakképzés volt jellemző. Az 1940-50-es években, e családokban egyes felnőtt tagok, de főként az újabb generációk már középfokú végzettséget szereztek, amit többen technikusai képesítéssel is kiegészítettek. A vizsgálat arra mutatott rá, hogy ebben a csoportban az oktatási stratégia megválasztása a szülők preferenciái mellett a tanárok beavatkozásán is múlt, ugyanakkor a mikroközeg az általános gyakorlattól való eltérést, gyakorta negatívan ítélte meg e téren is. A vizsgált csoport e rétegbe tartozó tagjai közül csak egy személy ért el a felsőfokú képzettséget.

A század utolsó harmadában felnövekedett generációkban – származási családjuk társadalmi státuszától és szüleik képzettségétől függetlenül – már fordult a tendencia, egy személy kivételével, a generáció minden tagja felsőfokú képzettséget szerzett, amit a században élt utolsó generáció szintén teljesített.

A vizsgált családokban az életmód és az életstílus jellemzőinek kialakításában fontos szerepet kaptak az adott család közvetlen és megcélzott társadalmi közegében jellemző minták³¹ mellett, a személyes preferenciák, választások is.³² Ezek a tényezők a társadalmilag kötött tevékenységek célorientáltsága mellett, elsősorban a fizikai és szellemi megújulást szolgáló tevékenységek megválasztásában, gyakorlásában érvényesültek.³³

Az elbeszélések és a fényképek egyaránt arra mutattak rá, hogy a 20. század első évtizedeiben az aktív szabadidős tevékenységek (úszás, torna, tenisz, korcsolyázás) mind az

---

²⁹ FRANCISZTINÉ 2015.

³⁰ ANDORKA 2006. 300.

³¹ LOSONCZI 1977. 522.

³² SZÁNTÓ 1967. 61.

³³ FALUSSY 2007. 696.

értelmiségi család, mind pedig a középparaszti családok életmódjában megjelentek. A rendszeres testmozgás végzése akár a nyilvános szférához, akár a személyes terekhez kapcsolódott is, a fiatal generációk tevékenységstruktúrájának fontos – látványi megörökítésre érdemesnek tartott – részét képezte.

Az instabil anyagi háttér kompenzálása érdekében fizikai értelemben sokat dolgozó, így kevés szabadidővel és feles energiával rendelkező családok esetében azonban nem jelent meg sem a fényképek, sem az emlékek között ez a tevékenységforma, ami arra utal, hogy – ha alkalomszerűen strandoltak, vagy más aktív elfoglaltságot végeztek is – életmódjuknak nem volt szerves része a sport. Bár az 1960-as évek fiatal generációja a szülőktől eltérő foglalkozási csoportba került, ezáltal munkájuk nem járt együtt fizikai terheléssel, a személyes preferenciáik, vagy a hosszútávú megszokás³⁴ hiánya miatt ez az életmódelem továbbra sem épült be a tevékenységstruktúrába. Leszármazóik között azonban voltak olyanok, akik életmódjában ez az elem mégis központi szerepet kapott.

A forrásanyagban a szellemi aktivitással összefüggő tevékenységek (úgy, mint a tájékozódást vagy szórakozást célzó olvasás, zenehallgatás, rádiózás) képi ábrázolásai elsősorban a művelődést értéknek és alapvető igénynek tartó és / vagy a jó anyagi színvonalú családokban jelentek meg a 20. század első felében. Ugyanakkor két család is példát adott arra, hogy a különféle szellemi aktivitásokra a szocializációtól függetlenül is erőteljes igény alakulhatott ki – legalábbis egy-egy családtagban. Ez pedig befolyásolta a fogyasztási szokásokat és az időbeosztást, valamint kihatott a lakásmódra is.

A 20. század középső szakaszában megjelent tévézés a korábbi szellemi aktivitási formáknál még erőteljesebben függött az anyagi lehetőségektől, épp ezt küszöbölte ki, és egyben a család tágabb kapcsolatrendszerét is aktivizálta a közösségi tévéhasználat. A forrás azt jelzi azonban, hogy az 1970-es évekre a vizsgált háztartásokban már alapfelszerelésnek számított a televízió, egy évtized múlva pedig akár több készülék is lehetett egy családban. Ez a tendencia az ellenkezőjére fordította az aktivitás szerepét, a családon belül az elválasztás, a magányos időöltés irányába hatott.

5.3. A vizsgált családok 20. századi életmódja és életstílusa horizontális (generáción belüli) és vertikális (generációk közötti) összevetésben

A forrásanyag arra mutatott rá, hogy a vizsgált családok párhuzamos generációinak – részben eltérő, részben azonos rétegbe tartozó, de eltérő státuszt betöltő tagjai – életmódjában a rétegspecifikus szokásrend, az anyagi helyzet, a mintakövetés és a stratégia alapján hasonló és eltérő elemek egyaránt jelentkeztek.

Az 1930-40-es években a középparaszti csoportba tartozó két család lakásmódja és tevékenységstruktúrája azon túl, hogy egymáshoz hasonló (bár nem azonos) volt, jobban hasonlított az értelmiségi család azonos jellemzőihez, mint a szintén a paraszti réteghez tartozó, de jóval szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező család ezen életmódelemeihez. Ugyanakkor a fogyasztási stratégia, és a jövedelemszerzési tevékenységek terén a rétegazonosság volt a meghatározóbb tényező, habár e tevékenységek minőségükben és formalitásaikban szintén eltérést mutattak a vagyoni különbségek miatt.

A 20. század e szakaszában tehát bizonyos tekintetben egyaránt jellemző volt az életmód szerveződési formáiban a társadalmi rétegek szerinti eltérés, a rétegeken belüli differenciálódás,

---

³⁴ RUDAS 1969. 92.

illetve szűkebb csoportokra vetítve a rétegek közötti – elsősorban életstílusban, mintakövetésben jelentkező – átmenetek kialakulása.

Az 1950-es évektől – főként a politikai hatalom társadalmi rendbe beavatkozó intézkedései és a lecsökkent gazdasági mozgáster következtében³⁵ – sok tekintetben egy egységesülési folyamat indult el a vizsgált családok esetében. Az életformák, életkeretek sokfélesége leredukálódott, a vagyoni és státuszbeli differenciák lecsökkentek, valamint a tevékenységstruktúra is átszerveződött.

Az életszínvonal emeléséhez hasonló stratégiákat alkalmaztak a családok: a tanulás által elérhető státuszemelkedés és az évtized közepétől a kisegítő/háztáji gazdálkodás³⁶ jelentette a két fő irányvonalat, amelyek egyszerre is jelentkezhetnek egy adott családban.

Az 1960-as évektől az öt család aktív generációjából négy tartozott a szellemi foglalkozásúak közé. Az évtized végén az ötödik (középparasztból a kuláknak bélyegzés révén munkássá vált) család rétegváltás nélkül megvalósult státuszemelkedése okán a vizsgált csoport többi tagjához hasonló anyagi helyzetbe került. Ebben az időszakban tehát a vizsgált családok életformájában és életmódjában jelentős mértékű egységesülés ment végbe, mely hasonulást a forrásanyag is tükrözött. Az ekkor készült fotók minden vizsgált család esetében az együtt élő családtagok közös pillanatait, a baráti kapcsolatokat fenntartó összejöveleteket, a nyaralásokat és a családi ünnepeket, életfordulókat örökítették meg. Az élettörténeti elbeszélések homlokterébe azonban a fotókon kisebb mértékben reprezentált munka került, amely egyre inkább hivatásként, sikereket hozó karrierként jelent meg a narrációkban.

Az életmód hasonlóná válását fokozta, hogy az objektív körülmények a központi hatalmi rendszer és az egységes gazdasági rend korlátaihoz igazodtak, így a lakásmódban, az infrastruktúrában és a birtokolt státusz szimbólumokban szintén azonosságok, vagy legalább hasonlóságok jelentkeztek,³⁷ melyek központi- vagy háttérelmként rendszeresen megjelentek a vizsgált fotókorpuszokban.

A vizsgált családok tevékenységstruktúrájának eltéréseit ekkor elsősorban a személyes érdeklődés és értékpreferenciák, valamint kisebb mértékben a származási családok (elsősorban a szülők) aktuális életmódja befolyásolta. Részben az idős generáció (termelő)tevékenységeinek aktív támogatása, részben a szocializáció során tanult minták rétegváltás utáni fenntartása volt jellemző, ami három (kisiparos, kisparaszt, középparaszt) családban kevert, több rétegre jellemző tevékenységekből felépített életmódszerkezetet idézett elő.

A különböző családok harmadik generációjába tartozó tagokra ebben az időszakban a hasonló foglalkozás és státuszszerezés volt jellemző, ugyanakkor származási családjuk képanyagába csak minimálisan integrálódtak e függetlenné vált fiatalfelnőtt generációk fotói, így tevékenységeikről, életmódjukról kevésbé ad tájékoztatást a forrásanyag. Egyedül a legfiatalabb emlékező családja kivétel, esetében megismerhető volt a negyedik generáció korszakra jellemző életmódja. A rendszerváltás, a privatizáció, a kárpótlás olyan gazdasági körülményt jelentett,³⁸ amelyben új stratégiák mentén részben új foglalkozástípusok és jövedelemszerzési formák jelentek meg. A származási család és a saját prokreációs család életszínvonala, tevékenységstruktúrája jelentős különbségeket mutatott, részben a státuszemelkedés, részben a vagyoni különbségek és a szocializációs differenciák miatt.

---

³⁵ Ö. KOVÁCS 2012. 153.

³⁶ KOVÁCS 2010. 147.

³⁷ vö. S. NAGY 1978.

³⁸ ANDORKA 2006. 188.

5.4. A vizsgált családok életmódjellemezőinek változása a társadalmi folyamatok tükrében: társadalmi mobilitás, polgárosodás, modernizáció

A forrásanyag vizsgálata rávilágított arra, hogy a családok életmódjellemezőinek formálói között az egyéni stratégiák, döntések és választások mellett meghatározó tényezőt jelentett a mindenkori szocio-kulturális közeg, ezáltal e családok kölcsönhatásba kerültek a makroszinten érvényesülő társadalmi folyamatokkal.³⁹ Összességében az állapítható meg a forrásanyag alapján, hogy a 20. században élt minden generáció életmódjában, vagy annak bizonyos jellemzőiben zajlottak le kisebb-nagyobb mértékű módosulások. A legerőteljesebb változást a társadalmi rétegváltást generáló mobilitási folyamatok okozták – attól függetlenül, hogy azt az adott család belső törekvései mentén érte el, vagy külső hatások kényszeréből jött létre.

Amint azt a vizuális családtörténet felmutatta, a 20. század elején és végén, a vizsgált családok mindegyikében egyaránt jelentkezett belső motivációból eredő státuszváltozás, azonban a megvalósulás módja és üteme eltérő volt.

A 20. század második felében azonban elsősorban a politikai / hatalmi beavatkozás társadalomszerkezetformáló törekvései okoztak változást (két esetben csökkenést, egy esetben emelkedést) a vizsgált családok társadalmi státuszában. A forrásanyag arra világított rá, hogy az ekkor negatív helyzetbe került családokat a körülményekhez való (nem elvekben, vagy elköteleződésben, inkább gyakorlati síkon megvalósított) alkalmazkodás jellemezte. Magyarazataik szerint ezt elsősorban az anyagi helyzet stabilitásának visszaállítása motiválta, saját prokreációs családjuk fenntartása, gyermekeik biztonsága érdekében.

Az ekkoriban készült fényképek a család belső szférájába húzódtak vissza, az összetartozás megjelenítésre fókuszáltak, erőteljes volt a sematikus, és a szimbolikus ábrázolás, így témájuk, jelentésük kizárólag a kapcsolódó narráció által volt feloldható. A krízishelyzetek direkt ábrázolására is volt azonban néhány példa, ez pedig további kutatási irányokat jelöl ki, lehetőséget adva a korábbi, ábrázolási gyakorlatokra vonatkozó vizuális etnográfiai elméletek finomítására.

A 20. század végéhez közeledve a korábbi pozíciót elvesztett családokban elindult a stabilizálódás és az emelkedés folyamata – főként az új (4-5.) generációkban. A hullámvölgy után, erőfeszítéseiknek és stratégiáinak (tanulás/tanítatás, takarékos fogyasztás, kisegítő gazdálkodás), valamint a politikai alapú akadályoztatottság csökkenésének köszönhetően visszatértek, vagy akár javítottak a század elején elfoglalt pozíciójukon. Ebben az időszakban, a vizsgált családok mindegyikében diplomaátadásokat, külföldi utazásokat, vagy nagyméretű és elegánsan berendezett lakóházakat ábrázoló fényképek jelentkeztek az életfordulókat és családi ünnepi eseményeket megjelenítő mellett.

A felfelé, vagy lefelé irányuló társadalmi mobilitási folyamatok egyaránt új szocio-kulturális közegbe juttatták az érintett családokat, akik elmondásuk szerint beilleszkedésre, új szokások, minták elsajátítására törekedtek. Amint azt a vizsgálati minta láthatóvá is tette, ez kihatott az életmód objektív elemeire, a tevékenységekre és az életvitelre is.

Emellett arra is több példát adott a forrásanyag, hogy a 20. század első felében a polgárosodási folyamatok, később az uniformizáló külső hatások révén egyes családok, bár nem változott társadalmi pozíciójuk, más rétegekre jellemző életstíluselemeket vagy mintákat is beemelték életmódjukba. Ennek következtében átmenetek, keveredések jöttek létre mind formai, mind tartalmi szempontból életvitelük különböző szegmenseiben.

---

³⁹ TOMKA 2000. 46., PALÁDI-KOVÁCS (főszerk.) 2000. 467.

A vizsgált anyag arra mutat rá, hogy az életkörülmények változása hosszú távon a korszerűsítés, technicizáció mentén is megvalósult. Az, hogy milyen ütemben követte egy adott család a technika, az infrastruktúra és a tárgykészlet fejlődését, az anyagi lehetőségektől, az egyéni attitűdöktől, és e két tényező eredményeként kialakított fogyasztási szokásoktól függött.

5.5. Külső hatások a családtörténetben – makrotörténelmi események és politikai beavatkozások életmódra gyakorolt hatásai

A vizsgált mintában kis számban, de több család esetében is megtalálhatók voltak azok a fényképek, amelyek a 20. század periodikusan változó, krízisekkel és konfliktusokkal szabdaltsága időszakának⁴⁰ makrotörténelmi eseményeit ábrázolták, vagy kontextusidejük szerint azokhoz kapcsolódtak, azaz történetükben háborúk, gazdasági válságok, hatalomváltások, politikai / hatalmi intézkedések jelentek meg.

A verbális családtörténetek határozottan körvonalazták, amit a családi fényképek vizuális tartalma inkább utalásokon keresztül jelzett, azaz, hogy a makrotörténelmi események egy adott család esetében sem egyforma hatással voltak a különböző tagok életútjára. Ha azonban nagy léptékben együtt vizsgáljuk több család történetét, akkor az látható, hogy a különböző családok élethelyzeteit, körülményeit sok tekintetben hasonlóan alakították ezek az események. Fontos azonban hozzátenni, hogy bizonyos szituációk társadalmi szinten érvényesültek, mások azonban csak egy-egy csoportot, társadalmi réteget érintettek, míg másokat érintetlenül hagytak, vagy épp ellenkezőleg hatottak rájuk.

A vizsgált vizuális családtörténetek arra világítottak rá, hogy a háborúk (amennyiben nem jártak együtt halálessel) és a gazdasági válságok inkább csak zárványszerűen hatottak egy-egy mikroközösség életére. Ezzel szemben a vizsgált családok életfeltételeit hosszabb távon határozták meg a politikai rezsimváltások. Azon központi intézkedések, amelyek egyes társadalmi csoportok pozitív vagy negatív megkülönböztetését, vagy a teljes társadalomszerkezet átalakítását célozták, oly mértékben avatkoztak be a vizsgált családok esetében (is) a magánszféra közegébe, ami rövid idő alatt idézett elő jelentős változást az életmódban, életkörülményekben. A vizsgált családok esetében elsősorban a Rákosi-rendszer idején, és az 1956-os forradalom utáni elszámoltatási időszakban érvényesült ez a hatás.

A vizsgált családok életstratégiáit alapvetően az adott lehetőségekhez való alkalmazkodás, a konfliktuskerülés, a stabilitásra és jól(l)étre törekvés jellemezte, saját és főként gyermekeik érdekében. Politikai szerepvállalásra csak elszórtan és inkább periférikusan volt példa körükben – ami azonban minden esetben negatív következményeket vont maga után.

Az elemzés arra világított rá, hogy a makrotörténelmi események – bár a mikroszint hatáskörén kívül valósultak meg – hatásuk, eredményük az egyén, vagy család világszemléletéből eredő állásfoglalásától és az adott élethelyzetben elfoglalt pozíciótól nagymértékben függött. Mindez pedig kihatott arra, hogyan rögzítette és interpretálta az élményt, tapasztalatot, következményt a családtörténet.⁴¹

Összességében megállapítható, hogy az elemzés eredményei igazolták a vizsgálat kérdésfelvetésekor meghatározott hipotéziseket. A választott forrásanyag, komplex tartalomgyűjtése révén, – a vizuális és a verbális információk változó dominanciája mellett – betekintést engedett a vizsgálatban résztvevő családok 20. századi életmódjának különböző

---

⁴⁰ GYÁNI 2011. 51.

⁴¹ BÖGRE 2003. 157.

jellemzőibe. A longitudinális vizsgálat feltárta a változási folyamatok részleteit, következményeit és a háttérükben húzódó külső és belső tényezőket. A forrásanyag egyértelműen a mikroszint, azaz a család szemszögéből világította meg a vizsgált problémakör különböző szegmenseit. Ezáltal, bár az élet teljes egészének feltárása, az objektív *valóság* megismerése, kemény adatok kinyerése, vagy a reprezentativitás nem teljesülhettek a forrás és a kutatási módszerek sajátosságai miatt, a kitűzött célokat elérte a vizsgálat. A mélyfúrás jellegű analízis felszínre hozott új szempontokat, ismert összefüggések új részleteit, így a tudománytörténetben sokszor tárgyalt problémakör korábbiaktól eltérő nézőpontú és részletességű áttekintését tette lehetővé.

6. Irodalom

ANDORKA Rudolf (et al.)

2006. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest

ANTIK Sándor

2008. *Vizuális emlékezet és képi metaforák*. Kolozsvár

BÖGRE Zsuzsanna

2003. *Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban*. SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 2003/1. (155-168.)

FALUSSY Béla

2007. *Tevékenységsztályozási rendszerek az időmérleg-vizsgálatokban*. STATISZTIKAI SZEMLE 85. évf. 2007/8. (690-714.)

FILEP Antal

1983. Kiss Lajos és tevékenysége In: DÖMÖTÖR János – TÁRKÁNY SZÜCS Ernő (szerk.) Kiss Lajos Emlékkönyv (23-57.) Hódmezővásárhely

FRANCISZTINÉ Molnár Erzsébet

2015. *Oktatástörténeti album I-II*. Hódmezővásárhely

GYÁNI Gábor

2003. *Családtörténeti fikciók és valóságok – kritika: Jávor Kata: Életmód és életmód-stratégia a pécsi Zsolnay család történetében*. JELENKOR 46. évf. 2003/7-8. (824.)

2011. *Huszedik századi magyar társadalmak*. In: KOVÁCS KISS Gyöngy - ROMSICS Igánc (szerk.) *A mi 20. századunk*. (51-100.) Kolozsvár

KIBÉDI VARGA Áron

1997. *A szó-és-kép viszonyok leírásának ismérvei* In: BACSÓ Béla (szerk.) *Kép, fenomén, valóság*. (300-320.) Budapest

KINCSES Károly

2006. *Pózkatalógus: kultúra, kapcsolatok és a társadalmi helyzet tükröződése a 19. századi fényképezésben*. Kecskemét

KOVÁCS Teréz

2010. *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. Budapest

KUNT Ernő

1987. *Fényképek paraszti használatban*. ETHNOGRAPHIA 98. évf. 1987/1. (1-23.) Budapest

1995. *Fotoantropológia. Fényképezés és kultúrakutatás*. Miskolc-Budapest

LOSONCZI Ágnes

1977. *Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben*. Budapest

MOLNÁR Irén

1977. *Az életmód-szociológiában, mint a fogyasztás-szociológia átfogó formájában elért újabb kutatási eredmények* LÉTÜNK – társadalomtudományi folyóirat 1977/1. (99-114.) Novi Sad

MORIARTY, Sandra

2010. *Vizuális szemiotika – elmélet.* In: BLASKÓ Ágnes – MARGITHÁZI Beja (szerk.) *Vizuális kommunikáció – szöveggyűjtemény* (85-108.) Budapest

Ö. KOVÁCS József

2012. *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában.* Budapest

PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)

2000. *Társadalom.* Magyar Néprajz VIII. kötet Budapest

RUDAS János

1969. *A szabadidő-tevékenységek társadalmi motívumairól.* Budapest

S. NAGY Katalin

1978. *Eredmények a lakáskultúra-vizsgálatból 1974-78.* Budapest

SOMLAI Péter

1999. *A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon.*

DEMOGRÁFIA 42. évf. 1999/1-2. (38-47.)

SZALMA Anna-Mária

2011. *Fénykép a 20. században – a 20. század fényképe. Egy privát fotókorpusz elemzésének tanulságai* KORUNK 2011/3.

2014. *Fénykép a mindennapi életben. Fényképkorpuszok antropológiai elemzése.* Kolozsvár

SZÁNTÓ Miklós

1967. *Életmód, művelődés, szabadidő.* Budapest

TASNÁDI Róbert

2012. *Miről szólnak a képek?* MÉDIAKUTATÓ 13. évf. 2012/4.

TOMKA Béla

2000. *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: Konvergencia vagy divergencia?* Budapest

7. A témában megjelent publikációk

Tanulmány- és konferenciakötetekben megjelent tanulmányok

„Két karácsony közt” Ünnepi alkalmak a vásárhelyi Makó család vizuális emlékezetében.
In Csengeriné Szabó Éva, Forgó Géza, Nagy Gábor, Szikszai Zsuzsanna (szerk.) *A makói József Attila Múzeum évkönyve II.* Makó, 2018. (478-497.o.)
ISSN 2559-9488

Terített asztalnál. A családi fényképeken megjelenő étkezési alkalmak vizuális etnográfiai vizsgálata.

In Fodor Péter, Gyöngyössy Orsolya (szerk.): *Sodrásban. Tanulmányok Dr. Szűcs Judit köszöntésére.* Csongrád, 2017. (240-248.o.)
ISBN 978 963 12 8020 3

20th Century Landmark Ceremonies of a Hungarian Calvinist Community Reflected in Family Photos

In Barna Gábor, Gyöngyössy Orsolya (szerk.): *Religion, Culture, Society 4.*, Szeged, 2017. (186-200.o.)
ISSN 1416-7972

Családi hétköznapiak. A mindennapok vizuális etnográfiája.

In Barna Gábor, Kiss Endre (szerk.): *Család és történelem. A család egykor és ma 3.* Szeged-Budapest, 2016. (241-254.o.)
ISBN 978-615-5494-09-3

Tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányok

A fotografikus képi struktúra alkotóelemei és jellemzőik – 20. századi családi fényképek példáin keresztül.

In *Per Aspera ad Astra.* A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei IX. évf. 2022/1. szám. (90-112.o.)
Főszerkesztő: Polyák Petra
ISSN 2064-6038

Családi krízishelyzetek vizuális megjelenéseiről.

In *Ethnographia.* A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata 128. évf. 2017/2. szám. (302-318.o.)
Főszerk. Viga Gyula
ISSN 0014-1798

A történelem sodrában. A makro-történelmi folyamatok egyéni életútra gyakorolt hatásának vizuális antropológiai vizsgálata – egy családi fotógyűjtemény értelmezése.

In *Belvedere Meridionale* Történelem és Társadalomtudományok 2013. XXV. évf. 2. szám (44-53.o.)
Főszerk. Kiss Gábor Ferenc
ISSN 1419-0222

8. Egyéb publikációk

Forrásközlő kiadványok

Századfordulós Vásárhely - ahogyan Kiss Lajos látta

Hódmezővásárhely, 2023.

ISBN 978 963 73798 1 9

Tanulmány- és konferenciakötetekben megjelent tanulmányok

Üvegbe zárt múlt. A Néprajzi Gyűjtemény üveggalériájának néprajzi és történeti értékei.

In: Dr. Miklós Péter, Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória, Vincze Gábor (szerk.) *A Tornyai János Múzeum Évkönyve 4*. Hódmezővásárhely, 2022. (85-106.o)

ISSN 2677-0121

Divatos vásárhelyiek, avagy Hódmezővásárhely öltözködéskultúrájának jellemzői 1930 és 1945 között

In: Dr. Miklós Péter, Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória, Vincze Gábor (szerk.) *A Tornyai János Múzeum Évkönyve 3*. Hódmezővásárhely 2021. (59-71.o.)

ISSN 2677-0121

A múzeumőr múltja. Kiss Lajos néprajzkutató család- és élettörténete önéletírása és archív dokumentumok alapján.

In: Dr. Miklós Péter, Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória, Vincze Gábor (szerk.) *A Tornyai János Múzeum Évkönyve 2*. Hódmezővásárhely, 2020. (63-77. o.)

ISSN 2677-0121

Tornyai, a gyűjtő: a festőművész néprajzi magángyűjteményének története

In: Dr. Miklós Péter, Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Gyöngyi, Terendi Viktória, Vincze Gábor (szerk.) *A Tornyai János Múzeum Évkönyve 1*. Hódmezővásárhely, 2019. (69-79. o.)

ISSN 2677-0121

A hódmezővásárhelyi faművesség

In Dr. Novák László Ferenc (főszerk.) *Hódmezővásárhely néprajza* Hódmezővásárhely, 2015. (639-664.o)

ISBN 978 963 87406 5 6

Vásárhelyi élet-képek. Vizuális antropológiai elemzés

In Bernátsky Ferenc, Csányi Viktor, Nagy Vera, Tóth Katalin (szerk.)

Hombár Múzeumi Műhely 9. Múzeumi tanulmányok Hódmezővásárhely, 2014. (107-117.o.)

ISSN 1588-3027

Visszatekintés családom egy ágának történetére

In Örsi Julianna (szerk.) *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról.* Túrkeve-Szolnok, 2013. (83-92.o.)

ISBN 978 963 88022 7 9

Tiszazug – Bevándorlók: elfogadás vagy befogadás?

In Hegedűs Krisztián, Kovácsné Kaposvári Gyöngyi, Pusztai Gabriella, Pusztai Zsolt (szerk.) *A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón. Peremlétben? Félúton.* Solnok, 2010. (229-240.o.)

ISBN 978 963 9273 573

Tudományos és ismeretterjesztő folyóiratokban megjelent tanulmányok

Végvári pillanatképek. A spontán fényképek vizuális antropológiai értékéről.

In *Honismeret* 2014. XLII. évf. 1. szám (45-47.o.)

Szerk. Selmeczi Kovács Attila

ISSN 0324-7627

Kiállítási katalógusok és vezetők

Vásárhelyi Bestiárium. Állatábrázolások a hódmezővásárhelyi tárgykultúrában.

Hódmezővásárhely, 2022.

ISBN 978 963 73797 9 6

Évszázadok a Hód-tó partján – Houdtól Újvárosig. Vezető az állandó várostörténeti kiállításhoz.

Hódmezővásárhely, 2017.

ISBN 978 963 7379 51 2

Lexikon szócikkek

Tornyai János

In: Tóth Arnold, Élesztős László (szerk.) *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok II.* Budapest, 2022. (358. o.)

ISBN 978 615 80043 7 4

Hal; Kakas, tyúk; Páva; Pillangó/lepke; Rigó

In: Vigh Éva (szerk.) *Állatszimbólumtár A-Z* Budapest, 2019. (123-124., 163-164., 261., 270., 284-285. o.)

ISBN 978 963 45604 9 4

Rácsos téka, Juhász Sára menyasszonyi ládája, Esküvői fénykép fátyollal

In Dr. Nagy Imre (főszerk.) *110 év 110 műtárgy a Tornyai János Múzeum gyűjteményéből* Hódmezővásárhely, 2016. (124., 180., 254.o.)

ISBN 978 963 7379 38 3